

“Sevdiyim əsər” layihəsində yazarların, elm, sənət adamlarının çox sevdikləri əsərlər haqqında söhbət açıq. Budəfəki həmsöhbətimiz Muş Alparslan Universitetinin Ədəbiyyat fakültəsinin “Türk dili və ədəbiyyatı” kafedrasının müdiri filologiya elmləri doktoru, professor Tamilla Əliyevadır. Tamilla xanımın sevdiyi əsər Emil Zolyanın “Meyxanə” romanıdır.

- Hansı məziyyətlərinə və bədii keyfiyyətlərinə görə Emil Zolyanın “Meyxanə” romanı sizin sevdiyiniz əsərdir?

- Bu əsər hər dövr üçün aktualdır. Nizami Gəncəvi, Yunis Əmrə, Vilyam Şekspirin əsərləri hər dövr üçün təzədir. Məsələn, Nizaminin əsərlərində qoyduğu haqq-ədalət problemi, Yunus Əmrənin humanizm duyğuları və dünyanı qucaqlamaq istəyi, yaxud Şekspirin 66-cı sonetdə dediği “Qaranlığın işığı divara qısması” məsələsi və s. Emil Zolyanın da bu əsərində qoyduğu problemlər hər dövr üçün dəyərini qoruyub saxlayır. Dünya durduqca insanlar onların - dahilərin fikirləri ilə həmrəy olduqlarını bildirir-

deyir ki, yoxsulları bu girdaba salan meyxanalardır, onları bağlayın, məktəb açın. Yazıçı bu fikrində haqlıdır, amma onu bu fikrinə görə də tənqid ediblər. Təbii ki, insan elm oxuduqca həyatı dərinlən anlayır və həyatın bu cür çətin girdabına düşməkdən özünü qoruyur.

“Meyxana” əsərində diqqətimi çəkən obraz Jervezadır. Bütün hadisələr onun ətrafında cərəyan edir. Yazıçının bu qadına, bu obraza sevgisi açıq-aşkar hiss olunur. Amma bu qadın o dövrdəki bədbəxt qadınların nümunəsidir. O, kişilərin yağlı dillərinə aldanıb evlənən qadınların sonrakı faciələrinin bir nümunəsidir. Mən bir oxucu, elm adamı, ədəbiyyatçı olaraq Jervezanı sevdim, onun gücünə heyran qaldım. Jerveza həyatın çətinliklərinə dözdü. Təkcə Kupo olsaydı, həyatın çətinliyinə də sinə gərərdir, amma iki kişinin zülmünü çəkmək onu daha da yordu. Bir də onu yerlə-yeksən edən, saf hisslərlə sevdiyi kişi tərəfindən rədd edilməsidir. Jerveza hər cəhətdən mükəmməl xarakterdir, güclü, vicdanlı, ərinə sədaqətli qadın, mehriban ana idi. İki kişi onun həyatını faciəyə çevirdi və çəkdiyi zülmərin əlindən xilas olmaq üçün ölmesini, Allahdan dilədi. Mən bu əsərdə əsl həyatı və güclü qadını gördüm. Bu əsəri ona görə sevdim. Bu gün dünyada Jerveza kimi qadınlar azdır,

“L'Assomoir” olaraq saxlandığı romanın adı dəqiq tərcümə olunmur. Romanın adı Azərbaycanda da əvvəlcə “Tələ” sonra isə “Meyxana” olaraq verilib. Bu, oxucularda qarışıqlıq, yaxud adı hələ dəqiqləşməmiş romana soyuq münasibət yara da bilərmi?

- Məncə, romanın adının “Tələ” və ya “Meyxana” olmasında heç bir qüsur yoxdur. “Tələ” Jervezagilin yaşadığı küçədəki meyxananın adıdır. Tanınmış Azərbaycan yazıçısı İsmayıl Şıxlı 1974-cü ildə “Maarif” nəşriyyatında nəşr etdirdiyi “XX əsr xarici ədəbiyyat tarixi” əsərində də Emil Zolyanın əsərinin adını “Meyxana” kimi deyil, “Tələ” kimi göstərmişdir. Əsərdəki hadisələr bu əsərin adının “Meyxana” olmasına, məncə, daha çox rəvac verir. Çünki əsərdəki hadisələr, xüsusilə, insan həyatının faciəli ölümü nəticələnməsində səbəb olan hadisələr meyxanadır. Meyxana adının açıqlanmasına ehtiyac yoxdur. Bəyaz üzlü avropalılar tərəfindən atəşli suya öyrəşdirilən Amerika hinduları - qızıldırillilər nə deyirdilər: - Bəyaz üzlülər - romanın ruscadan Azərbaycancaya tərcüməsində bəyaz üzlülərə solğun bənizli də deyilir - bizi atəşli suya öyrəşdirdilər. Baxın, buradakı atəşli su nə faciələrə səbəb olur. Qızıldırillilərlə “Tələ” və ya “Meyxana” əsərindəki hadisələri müqayisə etsək

- XX əsr Amerikanın məşhur yazıçısı Drayzerin romanlarında Jerveza kimi obrazlar yoxdurmu? Günləri meyxanalarda keçən fəhlə sinfi yoxdurmu? Kim inkar edə bilər ki, əski dünyadan - Avropadan Amerikaya gedən Drayzer Emil Zolyanın romanlarını oxumamışdı? Təbii ki, oxumuşdu və təsirlənmişdi. Amma təsirlənmək eynilə “Ruqonlar və Makkarlar” əsərini təqlid etmək demək deyil. Təsirlənib “Kerri bacı” və “Cenni Herhardt” kimi Amerikanı - yeni dünyanın həyatını, qanunlarını, cəmiyyətini, iqtisadi vəziyyətini göstərən yeni əsərlər yazdı. Kerri bacı Nanaya və Jervezanın ətrafındakı qadınlara oxşayır. Cenni bəzi xüsusiyyətlərinə görə Jervezaya oxşayır. Onun kimi vicdanlı, zəhmətkeşdir. Cek Londonun “Martin İden” əsərindəki yoxsullar sinfinə daxil olan insanlar eynilə Jervezadakı yoxsullardır.

- Bu romanı Fransa fəhlə sinfinin naturalistik analizi kimi də təqdim edirlər, əsəri bu cür qəbul etmək olarmı?

- Doğru qənaətdir. Yazıçı fəhlə sinfinin yaşam şərtlərini, aralarındakı münasibətləri, dövlət haqqındakı düşüncələrini gördüyü kimi təsvir edir, çünki naturalizmin şərtlərinə görə, yazıçı faktlara istinad etməli, həyatı, insanları olduğu kimi göstərməli, onların düşüncələri üzərində dəyişiklik etməməli, ağıllını, ciddini, düüstü olduğu kimi, əyyaş, qadın düşkünü, həyatı yalanlar üzərinə qurulan insanı da olduğu kimi oxucularına təqdim etməlidir. Emil Zolya bu silsilə romanlarında naturalizmin qanunlarında kənara çıxmamışdır.

- Ümumiyyətlə, tənqidçilər naturalizmin öncülü sayılan Zolyanın məhz bu əsərdə təmsil etdiyi cərəyanı bütün tənqidi ilə göstərdiyini deyirlər, bu qənaətlə razısınızmi?

- Romanın maraqlı məqamlarından biri qəhrəmanlarda baş verən çevrilmədir. Əsərin əvvəlindən sonuna qədər obrazlarda inanılmaz dəyişilmə baş verir ki, güman edirəm bunu yazıçının xüsusi qurğusu kimi təqdim etmək olar...

Əsərin əsas qəhrəmanı, baş qəhrəman Jervezadır, bu mənim şəxsi fikrimdir, mən onda bir dəyişiklik görmədim. Lantye də heç dəyişilmədi, sadəcə, hələ Parisə gəlmədən ehtirasını soyutmaq üçün sevginin nə olduğunu anlamayan 14 yaşlı Jervezaya təcavüz edərkən ilk baxışda sevən gənc örtüyünə büründü. Parisə gəldiyində içində 3-5 əşyası olan sandığına alaraq başqa qadına guya aşiq olur, onunla yaşayır.

Bir az Kupoda çevrilmə görünməkdədir. O əvvəlcə namuslu bir işçi idi, içki içməz, alın təriylə pul qazanırdı. Jervezanı zorla yola gətirdi, onu həqiqətən sevdiyinə inandırdı, damdan yıxılmaq, uzun sürə evdə qalıb Jervezanın qazandığını yemek onu dəyişdirdi, içkiyə qurşandı...

- Bildiyiniz kimi “Ruqon-Makkarlar” silsiləsində eyni qəhrəmanları bir neçə romanda görmək mümkündür. Amma maraqlıdır ki, bu oxucunu yormur, əksinə onu daha da cəzb edir. Konkret olaraq “Meyxana”nın üç qəhrəmanı - Jervezanın övladları digər romanların baş qəhrəmanlarıdır. Zolya qəhrəmanlarını niyə oxucuya unutturmaq istəmiş?

- Bu üsul E.Zolyaya məxsusdur. Əslində, gözəl bir metoddur. Yazıçılar bir-birinin yolu ilə getsələr, əsərlər eyni fabrikdən çıxan əşya kimi bir-birlərinə bənzəyər. E.Zolyanın bu ədəbi üsulunu bəyəniyəm. İnsan doğulur, yaşayır və ölür. Zolya həm ədəbiyyatçı, həm tarixçi, həm də jurnalist, publisistdir. Baxın, onun “Meyxana”dakı qəhrəmanı Jervezadır. Yazıçı Jervezanın əxlaqının pozulmasının əsasını onun anasında görür. Sonra Nana gəlir, Nana Jervezanın qanını daşıyır. Bələcə, qəhrəmanlar əsərdən əsərə keçərək yaşayırlar. Yazıçı qəhrəmanlarını göstərək o dönmənin Fransanın, Parisin sosial, ictimai, siyasi həyatını bizə göstərir.

Davamı səhifə 22-də

Qəbiristanlıqda hamı üçün yer var

Tamilla Abbasxanlı-Əliyeva: “Bu əsərin qəhrəmanı ölənlərə həsəd aparır”

lər. Emil Zolya oxucuların bildiyi kimi, naturalist yazıçıdır və ona görə sənət dəlillərini ön planda tutmalıdır. Naturalistlərin fikrincə, həmçinin sənət sadəcə, gözəlliyə deyil, eyni zamanda həqiqətə də xidmət etməlidir. Həyat necə varsa, elə də göstərilməlidir. Həyat fırça ilə gözəlləşdirilməməlidir, qüsurları ilə bərabər əsərdə özünə yer tapmalıdır. Elm adamlarına görə, naturalizm ədəbi cərəyanında əsər yazan yazıçılar hadisələrə bir elm adamı kimi yaxınlaşmalı, obyektiv təqdim etməlidir. O dövr elm adamlarının fikrincə, cəmiyyət və təbiət eyni qanunlarla idarə olunur. Emil Zolya ilə bir dövrdən yaşayan və naturalizm cərəyanı haqqında fikir yürüdənlərə görə, insan zərif mədəniyyət örtüsünə bürünən, ancaq daxilən vəhşi olan bir canlıdır. Biz bu məsələni E.Zolyanın əsərində görürük. E.Zolya “Experimental roman” və “Ekran” adlı əsərində naturalizm haqqında vacib fikirləri dilə gətirmişdir. Emil Zolya 25 il ərzində qələmə aldığı 20 romanında, yeni “Ruqonlar və Makkarlar” silsilə əsərlərində bir ailənin taleyini ələ alaraq irsiyyət, qan və mühit məsələsini, eyni zamanda Fransada İkinci İmperiya dövrünü təsvir etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. E.Zolyanın bu silsilə romanlarına daxil olan və diqqət çəkən əsəri “Tələ”, başqa adı ilə “Meyxanə” romanıdır. “Tələ” romanında diqqətimi çəkən qadın və cəmiyyət məsələsidir. Məncə, bu məsələ irsiyyət və qan məsələsini də önə keçmişdir. E.Zolyanın zamanından bu günə qadınlar hələ də çətin günlərini yaşamaqdadır. Eyni zamanda uşaqlar da analarının çəkdiyi zülmün, çətin həyatın bir parçasıdır. Qadın evində xoşbəxtdirsə, təbii ki, uşaqları da xoşbəxttir. E.Zolya burada bir fikri irəli sürür: İrs və qan. Məsələn, Jervezanın anası da dəli olur, ölür. Jerveza 14 yaşında kişilərlə görüşməyə başlayır, qızı Nana da 14 yaşında kişilərin sevgilisinə çevrilir. E.Zolya bunları göstərməklə irsiyyət və qan məsələsini ortaya qoyur. Eyni zamanda insanları bu günə qoyan amillərdən birinin də meyxanalarda olduğunu söyləməkdir. Və yazarın bir fikri bizə M.F.Axundovun “Aldanmış Kəvakib” əsərində Yusif Serrac obrazını və onun dediklərini xatırlatdı. E.Zolya

haqqı əlindən alınır, aclıq və səfalet içində yaşayırlar. Bu qadınlar və uşaqlar ətraflarındakı insanlar tərəfindən şiddətə məruz qalırlar.

Əsərin bədii keyfiyyətləri məsələsi haqqında da fikrimi öyrənmək istədiniz. Əsərin bədii keyfiyyətləri onun poetikasına gedib çıxır. Yəni ədəbiyyatşünaslıq məsələlərinə. O zaman geniş olaraq mövzu, qəhrəmanlar, zaman və məkan, dil və üslub məsələlərinə toxunmaq lazımdır. Əsər tərcümə olduğu üçün bunların bəzisindən danışla bilər, bəzisindən yox. Haqqında danışdığımız yazıçı bu 20 romanında əsas mövzu olaraq irsiyyət, qan və mühit məsələsini ortaya qoymuşdur. O mühit deyəndə, Fransanın İkinci İmperiya dövrü nəzərdə tutulur. E.Zolya qəhrəmanlarını ustalıqla yaratmışdır. Yaradığı portret çox güclüdür, Jervezanın və digər qəhrəmanların təsviri, təbiət təsvirləri olduqca güclüdür. Parisin, Sena çayının, Monmatrin, evlərin, küçələrin, təpələrin təsvirini yazıçı rəssam kimi verir. Məkan və zaman da yazıçının qələmində güclü təsvir edilmişdir. Müəllif tarix göstərmədən təbiət hadisələri ilə zamanı oxuyucuya göstərə bilir. Burada həmçinin fransız xalqının adət-ənənəsini görürük. Ailə münasibətləri, uşağın doğulması ilə bağlı adətlər, evlənmə, ölü basdırma adətləri və s.

- İlk olaraq romanın adından başlayaq: Tərcümə olunduğu bütün ölkələrdə romanın adı çoxşəxslilik yaradıb. Bəzi tərcüməçilərin eləcə

görəcəyik ki, E.Zolyanın digər romanlarında olduğu kimi, ən qorxunc vəziyyətə düşənlər elə fransızlardır. İçki onların mənəvi dünyasını tamamilə dağıdır. Jerveza bir qarın yemek üçün küçədə durub bədənini satır, qızı Nana da onun kimi. Bu hadisə bizə tanışdır, çünki E.Zolya xələfi V.Hüqodan təsirlənərək bədənini satan Fantinaya bənzəyən Jerveza və Nana obrazını yaratmışdır.

Bilirsiniz ki, əsər haqqında məqalə yazanlar müxtəlif fikirlər irəli sürə bilərlər. Məsələn, romanın adının nə üçün “Tələ” olması sual doğurur. O dövrdə Fransa cəmiyyətində baş verən siyasi-iqtisadi hadisələr, cəmiyyətin iqtisadi qıtlıq içində yaşadığı vəziyyət və ya içkinin insanları uçurma sürüklədiyi də məcazi anlamda bir tələ sayıla bilər. Təbii ki, bu, mənim şəxsi fikrimdir. Düşünmək olar ki, içki bir tələdir, insanları şirnikləndirir və onları bu tələnin qışqacına qoyur, onlar bu qışqacın içində çırpınırlar, çıxa bilmirlər. Yuxarıdakı cavabımda az da olsa bu mövzuya toxundum. Dedim ki, E.Zolya özü deyir ki, günah meyxanadadır və dövlətə müraciət edir: Meyxana deyil, məktəb açın. Meyxana həm də insanlar üçün qurulmuş tələdir, bəzi insanlar “meyxana” adlanan tələni insanları içirib sərxoş edərek onları soymaq üçün qurublar.

- “Meyxana”nın Fransadan çox Amerikada sevilməsinin, sizcə, səbəbi nə idi?

(Əvvəlki səhifə 21-də)

Təbii ki, başqa-başqa yazıçıların romanlarındakı kimi də edə bilirdi. Jerveza “Meyxana” romanında ölərdi, Nana və digər qəhrəmanlar sağ qalardı. Bir başqa romanda başqa hadisələr, başa qəhrəmanlar olurdu. Hər yazıçının özünəməxsus üslubu vardır. Bu da Emil Zolya üslubudur.

- Əsərdə fəhlə sinfinin belələri aşkarcasına göstərilisə də, bəzi tənqidçilər müəllifin əsl hədəfinin aşağı təbəqənin səfaləti deyil, Fransanın o zamankı hakimiyyəti olduğunu deyirlər... Burdan belə çıxırmı ki, Zolya da tənqid etdiyi burjualar kimi xalqdan istifadə edir?

- Əvvəlcə M.Qorkinin fikrinə nəzər salaq. M.Qorki “Ruqonlar və Makkarlar” silsiləsini oxumuş, çox bəyənmişdir. Yazır ki, E.Zolya İkinci İmperianın tarixini qeyri-adi dərəcədə gözəl təsvir etmişdir. O, lazım olan şeylərin hamısını: maliyyə fırıldaqlarını, din xadimlərini, sənətkarların həyatını, ümumilikdə, XIX əsrdə qələbə çalan, sonra qələbə çələngi boynunda çürüməyə başlayan burjuazianın qəsbkarlıq epope-

yaradır. İki kişinin zülmü altında əzilən Jerveza ürəyində onu dəlicəsinə sevən o gənc oğlana gözəl duyğuları olsa da, onları ürəyində basdırır və onunla qaçıb getmək istəmir. Amma o gənc, onu ürəkdən sevirdi. Başqa insani duyğulardan danışarkən, camaşırxana sahibi yaşlı bir qadının Jervezaya bir ana münasibəti diqqətimizi çəkməkdədir. Romanda az da olsa, təmiz qəlbli insanlar var.

- Yazıçının romanda qabartdığı problemlər təəssüf ki, bu gün də var. Bu, müəllifin digər romanlarında da müşahidə olunur. Sizcə bu, Zolyanı klassiklər siyahısının ön sıralarında saxlayan səbəblərdən ola bilərmi?

- Emil Zolya adını dünya ədəbiyyatına qızıl hərflərlə yazdıran bir yazıçı olmaqla bərabər, həm də əbədi yaşar, dünyəvi bir yazıçıdır. Onun əsərlərindəki ideyaların hər dövrə uyğun gəlməsi, müasir olması E.Zolyanı dünya klassikləri sırasındakı yerini müəyyənləşdirib.

- Bu günün oxucusu və ya gənc tədqiqatçısı “Meyxana” romanına niyə müraciət etsin?

- Dünya ədəbiyyatında ötən əs-

rəm. Lantye onun arvadı olmaq istə-nəcək qədər yaxşı bir kişi deyil. Ah, bu uşaqlar olmasaydı. İlk uşağımız dünyaya gəldiyi zaman 14 yaşında idim, Lantye 18 yaşında. İkinci uşağımız 4 il sonra oldu. Ata evində xoşbəxt deyildim. Ögey atam hər gün döyürdü məni. Belə olduqda insan könül əyləndirmək istəyir. Ailəm razı olsaydı, evlənirdik. Ailəm istəmədi Lantye-ni”. O dövr Fransa üçün 14 yaşlı qız uşağının hər tərəfdən təhlükə içində olması sıradan hadisə idi.

Lantyenin Jervezanı tərk etməsi xəbərini analarına uşaqları gətirir. O gün Jerveza camaşırxanada paltar yuyurdu. Lantyenin yanına gətirdiyi qadının bacısı Vircinya da burada idi. Uşaqlar analarına atalarının sandığını götürüb gətirdiyini dedikdə Jerveza dəli kimi olur. Bir də Lantye getmədən öncə Jervezadan pul istəyir, yazıq qadın şalını, köynəklərini lombarda qoyub pulunu Lantye-yə verir, o da bu pulla maşın tutub içində əşyaları olan sandığını yeni sevgilisinin evinə götürür. Bu hadisə sadəcə, Jervezanı deyil, əsəri oxuyan oxucunu da dəli vəziyyətə salır.

Əsərdə qadının qadına şiddəti

Qəbiristanlıqda hamı üçün yer var

Tamilla Abbasxanlı-Əliyeva: “Bu əsərin qəhrəmanı ölənlərə həsəd aparır”

yasını və uçurumlarını çox gözəl bilirdi. E.Zolyanın bu əsərlərində həm fəhlə sinfinin səfaləti var, həm də xalqın qanını soran burjuaziya var. Bunlar hər dövrdə olmuş və olacaqdır. Dünyada elə bir siyasi quruluş olmamışdır ki, hər kəs ya acından ölsün, ya da hər kəs zəngin olsun. Baxın, N.Gəncəvinin “Yeddi gözəl” əsərində Bəhram şah xalqı firavanlıq içində yaşatdı və sonra peşman oldu. Yaxud Sovet quruluşu. Hər kəsə eyni maaş verilsə də, yenə kasıb da, varlı da vardı. E.Zolya özündən sonra gələn Mopassan kimi qarşılarına məqsəd qoymuşdular: Xalqın qanını soran burjuaziyaya qarşı mübarizə aparsınlar. Amma bunu siyasi yolla edə bilməzdilər. Burjuaziya və səfalət içində yaşayan xalqı ayrırılıqda təsvir etmək olmaz. Bunu elə düşünmək olmaz ki, yazıçı romanlardakı ac-yalavac xalqdan istifadə edərək burjuaziyayı tənqid edir və onlardan qisas alır. Xeyr, mən elə düşünmürəm. Bunlar bir birlərinə bağlıdır. Kasıb çalışır, az əməkhaqqı alır, varlı onun haqqını mənimsəyir. İkisinin də haqqında yazılacaq, gerçək nədirsə, oxuyucuya çatdırılacaq. Zolya və Mopassan mütərəqqi fikirlərini romanlardakı ideyaları ilə həyata keçirmək istəyirdilər. Əgər desək ki, nail olmadılar, doğru olmaz. Bugünkü Fransa və Paris Jervezanın yaşadığı Fransa, Paris deyil, bunu etiraf etmək lazımdır.

- Bütün bu acı gerçəkliklərlə yanaşı, əsərdə platonik, saf sevgi də müşahidə olunur. Romanda ilk baxışda sezilməyən daha hansı insani duyğuları görmək mümkündür?

- Doğrudur, əsərdəki acı gerçəkliklərlə yanaşı platonik, saf sevgi vardır. Belə olmasaydı əsər bu qədər sevilməzdi. Lantye 14 yaşlı Jerveza-yə təcavüz edir, bir az keçdikdən sonra Jerveza onu əsl sevgi ilə sevməyə başlayır. Hətta Lantye onu atıb başqa qadına aşiq olarkən Jerveza dəli olmaq dərəcəsinə gəlir. Kupo həqiqətən Jervezaya aşiq olur, Lantye-dən sonra kimseyə aşiq olmaya-cağını deyən Jerveza, Kupo ilə sakit həyat yaşamağa başlayır. Bir başqa yeniyetmə subay bir gəncin Jervezaya aşiq olması romanı oxuyan insanların içində bir sevgi tumurcuğu

rin 30-cu illərdə “Müqayisəli ədəbiyyat” adlı elm sahəsi meydana çıxdı. Bu əsərdəki mövzular, qəhrəmanlar, xüsusilə, bu gün qadınlara və kiçik uşaqlara fiziki, cinsi, sözlü şiddətin olduğu dövrdə bu əsər incələnməli, bugünkü romanlarla müqayisə edilməlidir. Bu gün hər ölkədən ali və orta təhsil almış gənclər, dünyada iqtisadi böhran səbəbiylə işsizlik ordusu yaratmışdır. Bunun nəticəsində də işsiz qalan insanlar hər yola düşə bilirlər. Bu gənclər bu romanlarda öz talelərini başqa formada görürlər. Çünki bu gün içkiyə meyl artmış, oğurluq, əxlaqsızlıq var. İntiharlar artmışdır. Jerveza da ac idi, ölmək istəyirdi, öz ayaqları ilə tabuta girmək istəyirdi, ölənlərə həsəd aparırdı. Təbii ki, biz demirik ki, gənclər bu əsəri oxuyub ruh düşkünlüyünə qapılınsınlar. Hər bir əsərdə insanları doğru yola yönəldən ideya, fikir var. İnsanları, dünyanı tanımaq, başqa ölkələrin mədəniyyətini öyrənmək üçün oxumalıdırlar.

- Əsərdə xüsusi diqqətinizi çəkən, məqam, detal, dialoq hansıdır?

- Əsərdə o qədər önəmli məqamlar var ki, heç bilmirəm hansından başlayım. Jervezanın həyatının hər anı bir roman, bir faciədir. Lantye onu yoldan çıxardığında, Jerveza tərtəmiz qız uşağı idi. Jerveza onun necə bir adam olduğunu bilir və bunu əsərdə gözəl ifadə edir: “Biz evli deyilik. Mən heç nəyimi gizlətmir-

görməkdəyik. Lantyenin yeni sevgilisi Adelanın bacısı Vircinya ilə davada, Vircinya həm Jervezanı təhqir edir, həm də döyür: “Lantye səni bic uşaqlarınla buraxdı. Bir də jandar-madan oldu, Parisə gələrkən 3 dəfə də abort etdin. Bunları Lantye söylədi bizə”. İndi düşünmək lazımdır ki, qadın qadına həm sözlə, həm hərəkətlə şiddət edir və bu danışmaların içində Jervezanı məhv edən Lantyenin onun haqqında başqa insanlara söylədikləridir. Əsərdə ən uyumlu, mehriban qadın var: Madam Boş. O qadın Jervezaya ana şəfqəti göstərməkdədir. Madam Boş Jervezanın acılarını gördükdə bunları söyləyir: “Biz qadınlar ağılsız insanlarıq”. Madam Boşın danışmalarında odövürkü Fransada qadınların həyat tərzini, mənəvi dünyasını öyrənirik. Madam Boşun danışığında anlaşılar ki, iki bacı Adel və Vircinya kiçik evdə kirayədə qalırlar. Otaq iki insan üçün belə dardır. Bir yataq var, qızlar orda yatır. Lantye də ora köçür. Deməli, yataq artıq Adel ilə Lantyenindir. Vircinyanın yanına həftədə iki dəfə bir kişi gəlir. Vircinya ilə o kişi harda yatacaqlar? Madam Boşun bu danışığı o dönməki Fransanın üzünə deyən ən böyük, yandırıcı şilədir. O dönmədə paytaxt Parisdə evlərdə paltar yumağa yer yox idi. Hər kəs kirli paltarlarını camaşırxanaya götürür, orada yuyurlar və oranın sahibinə pul verirlər. E.Zolya o zamankı Fransa həyatını belə göstərməkdədir. Əsərdə sizin dediyiniz kimi çevrilmələr var. Kupo obrazını. Ondan geniş danışmaq olar. Jervezanı min dillə ələ alan Kupo o gözəl, ağıllı qadının küçədə ac-yalavac ölməsinə səbəb olur. Əsərdə diqqəti çəkən maraqlı obrazlardan biri də Goujetdir. O Jervezanın Kupodan ayrılmasını istəyir və deyir ki, Kupo səni məhv edəcəkdir. Goujet hər zaman Jervezaya pul verir, amma geri almır. Kupo Lantye-ni evinə gətirdikdən sonra Goujet Jervezadan ayrılır. Küçədə acından və soyuqdan ölməkdə olan Jerveza yənə Goujetin qapısına gəlir. Bir zamanlar iki kişinin arvadı olduğuna görə Goujet-Jervezadan soyuyan bu gənc bir dən-birə “Bu qadını özünə çəkmək, qolları arasında tutmaq istəyir, amma Jerveza baygın idi. Buna baxmayaraq, Jerveza sürünərək üzərində yemək olan masaya gəldi” .

Əsərin bu bölümündə bir insanlıq faciəsini görürük. Goujet hələ də Jervezanı sevir, amma Jerveza özünü ona layiq bilmir. Goujet onu öpmək istədikdə Jerveza ona dodaqlarını uzatsa da, Goujet qəbul etmir, hörmət əlaməti olaraq onun saçlarından öpür.

Əsərdə ən acınacaqlı hissə Jervezanın ölüm səhnəsidir. Yazıçı bu səhnəni təsvir etməklə bir daha Fransanın sosial həyatını, insan ölümünün kimsənin marağında olmadığını, ölkədə zənginlərin eyş-işrət içində olduqlarını insanlara çatdır-mışdır. Əvvəldə dediyimiz kimi, yazıçı həm insan portretini, həm təsviri gözəl yaratmaqdadır. Amma bu təsvirlər insanın qəlbinə ox kimi batır. Yazıçı Jervezanın ömrünün son günlərindən danışır. Yazır ki, o, son günlərdə tamamilə ac, xəstə və evsiz idi. Həyat yoldaşı Kuponun xəstəxanadakı təqidlərini göstərir, az pul alır, həmin dəqiqə şəraba verib içir, küçədə divarı tutaraq gəzirdi. Blokda yaşayan kişi öldükdə Jervezaya orada yatmaq üçün icazə verirlər. Üç gün kimsə onu görmür. Sonda nərdivan altına baxdıqda onu ölü tapırlar. Ölüləri götürüb basdıran Bazouge Baba gəldi, əlində kasıblar üçün olan tabutu gətirdi, filosof kimi danışmağa başladı: Hər kəs bu yolla gedəcək. Kimsə bir-biriylə dava etməsin. Qəbiristanlıqda hamı üçün yer var. Kimi ölmək istər, kimi yox. Bu qadın da əvvəl ölmək istəmirdi, sonra istədi. Sonda istədiyi kimi oldu. “Qəbirqazanın bu çıxışı bizə Şekspirin “Hamlet” əsərində buna bənzər hadisəni xatırlatdı. Bazouge Baba Jervezanın ölüsünü qucaqlayıb yerdən qaldıranda kövrəldi, çünki bu təmiz qəlbli, gözəl qadına uzun zaman sevgi bəsləmişdi. İndi onu bir atası kimi tabuta uzatdı, titrək səslə: “Bax, mənə yaxşı qulaq as. Mən məşhur insanam, qadınları ovuduram. Bax, nə qədər xoşbəxt-sən, rahat yat, gözəlim”.

Bu məqam Fransa yerindən oynadan bir məqamdır. Bu fikirlər insanlara dərs, öyüd verir. O sözlər həmin dövərdə Fransada insanların heç bir dəyərinin olmadığını göstərən fikirlərdir. Vacib, yeri yerindən oynadan bir mesaj var bu sözlərdə. Bu sözləri deyən Emil Zolyadır, hər zaman insanların haqqını qoruyan, onların halına yanan, onlara yardım etmək istəyən Emil Zolya. Bir də insanların içində bir varlıq var ki, cənnət onun ayaqlarının altındadır. Onlar qadınlardır - gələcəyin analarıdır. Jerveza da ana idi, üç uşağı vardı, nə onlara analıq edə bildi, nə özünə gün ağıladı. Çünki mənəviyyəti pozulmuş insanların arasında idi. Bu insanlar ətraflarındakı pis işləri görməmək üçün son qəpiqlərini verib içkiylə dərdrəlini qovub özlərini yadırdılar. E.Zolya bu əsəri və buradakı obrazlarla bu gün də dünyaya mesaj göndərir: İnsanlara dəyər verin, insanlara biganə qalmayın. Xüsusilə, qadınları qoruyun. Onlar hər cür sevgiyə, hörmətə layiqdirlər.

Camaşırxanada paltar yuyan Jervezanın yanına uşaqları gəlir və atalarının birdəfəlik gətirdiyini deyirlər. O anda Jerveza səhrada qalan yalquzaq, diş qurd kimi haray çəkir, ulayır sanki: və sadəcə, bir sözü bir neçə dəfə təkrar edir: Allahım... Allahım.... Allahım...

Bu söz sanki dünyada tamamilə yalnız ac-susuz qalan bir vəhşinin hayqırtısıdır. Və oxucu düşünür: Lantye evə bir qəpik pul gətirmir, yeyir, içir, gəzir, uşaqlarını düşünmür, Jervezanı döyür, təhqir edir, alçaldır, ayaqlar altına atır və sonda Jervezanı əxlaqsız Adele dəyişir. Və Jerveza belə bir insan üçün nalə çəkir, diş qurd kimi ulayır, “Allahım” deyir.

Məhz bu məqamda Jervezanın dediyi “Allahım” sözünün sirrini açmaq çox çətindir. Nə üçün Allahım? Nə üçün?..

Söhbətləşdi:
Fərid Hüseyn